

ALINA SOBOL

MIĘDZY DETERMINIZMEM A PROWIDENCJALIZMEM.
PERSPEKTYWA HISTORYCZNA
W DRAMACIE DYMITRA MEREŻKOWSKIEGO
CAREWICZ ALEKSY

Dymitr Mereżkowski wielokrotnie przekonywał w swoich tekstach krytycznych, że największym błędem pisarza, poety, artysty jest tworzenie „sztuki dla samej sztuki” (ros. *uckycmco padu uckyccmca*, fr. *l'art pour l'art*). W opinii Mereżkowskiego najważniejszym zadaniem dzieła literackiego jest przekazanie idei, koncepcji, światopoglądu jego autora i właśnie na gruncie takiego podejścia pisarza do zadań literatury wykrystalizowały się podstawowe wyznaczniki zarówno powieści historycznej, jak i dramatu historycznego, charakterystyczne dla twórczości Mereżkowskiego¹. Są to: 1. stosunkowo wierna rekonstrukcja przeszłości, opieranie się na udowodnionych w nauce stwierdzeniach, 2. doszukiwanie się w przeszłości prawidłowości dziejowych i przekazywanie ich poprzez odtworzenie w utworze odpowiedniej perspektywy historycznej (mechanizmu przemian, determinantów wydarzeń, analogii pomiędzy wydarzeniami z przeszłości a teraźniejszością i przyszłością), 3. głębia i psychologizm postaci historycznych.

Niniejszy artykuł porusza zagadnienie perspektywy historycznej, czyli szeroko rozumianej koncepcji historiozoficznej, przedstawionej na kartach dra-

Mgr ALINA SOBOL – asystent Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej; adres do korespondencji: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, ul. Niecała 5, 20-080 Lublin; e-mail: alina.sobol.kul@gmail.com

¹P. HART, *Time Transmuted: Mereżkovskij and Brjusov's Historical Novels*, “The Slavic and East European Journal” 31(1987), nr 2, s. 190.

matu historycznego Mereżkowskiego *Carewicz Aleksy*. Należy już na samym wstępie zaznaczyć, że wspomniane dzieło jest rezultatem wieloletnich badań pisarza w obszarze problematyki historycznej. Mereżkowski po raz pierwszy poruszył zagadnienie zabójstwa następcy tronu rosyjskiego już w 1904 r., kiedy ujrzała światło dzienne jego powieść historyczna *Antychryst. Piotr i Aleksy*, po czym powrócił do tej problematyki około roku 1917, kiedy powstawały pierwsze szkice do jego nowego dramatu historycznego. Należy podkreślić, że podstawą dla napisania zarówno powieści, jak i dramatu historycznego Mereżkowskiego był różnorodny materiał źródłowy dotyczący historii rządów Piotra Wielkiego oraz historii ruchu staroobrzędowców (do 1903 r. wydane zostały nie tylko fundamentalne prace badawcze z zakresu historii staroobrzędowców, ale także wnikliwe prace dotyczące relacji panujących wewnątrz tejże wspólnoty religijnej, źródeł nauczania o Antychryście, relacji na linii Cerkiew–państwo, z których Mereżkowski skwapliwie korzystał)².

Co zaś tyczy się zgodności przekazanej przez niego relacji z ostatnich dni życia carewicza Aleksego z prawdą historyczną, to trudno jednoznacznie określić, czy wszystkie zawarte w utworach Mereżkowskiego wydarzenia są prawdziwe czy też fałszywe z historycznego punktu widzenia, ze względu na niedostateczną ilość źródeł odnośnie do omawianej epoki. Mereżkowski przedstawił postaci Aleksego i Piotra, a także związane z nimi wydarzenia, tak jak uznał za najbardziej prawdopodobne (wszystkie obrazy historyczne, wykorzystane we wspomnianym dramacie, potencjalnie mogły mieć miejsce)³. Wypada jednak pamiętać o tym, że stosunek Mereżkowskiego do prawdy historycznej jest dosyć niejednoznaczny. W jego twórczości istnieje cienka granica między literackim, artystycznym i mitologicznym ujęciem zagadnienia a faktem historycznym, co, oczywiście, wynikało z tendencji epoki, w której tworzył. Mereżkowski przez cały okres swojej twórczości znajdował się pod silnym wpływem neoromantyzmu i tzw. szkoły romantycznej. Jedną z najbardziej charakterystycznych cech pisarza jako kontynuatora tradycji romantycznej była niewątpliwie jego skłonność do tworzenia symbolicznych obrazów. Przyciągały jego uwagę mity biblijne, antyczne, średniowieczne oraz – co najistotniejsze w kontekście niniejszej analizy – mity ludowe i narodowe, któ-

² Е. Андрущенко, *Комментарии к драме «Царевич Алексей»*, w: Д. МЕРЕЖКОВСКИЙ, *Драматургия*, Томск 2000, s. 733.

³ А. МАЛХАСЯН, *Художественная концептуализация Петра I и царевича Алексея в романе Д. С. Мережковского «Петр и Алексей»*, „Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: филология и искусствоведение” 2013, nr 2, s. 2; zob. także: Н. ПАВЛЕНКО, *Царевич Алексей*, Москва 2008, s. 200-251.

re wielokrotnie przetwarzał, modyfikował i łączył z rzeczywistością historyczną⁴.

Oczywiście, analizując przedstawioną przez pisarza perspektywę historyczną w dramacie *Carewicz Aleksy*, należy zwrócić uwagę na szczególne dla twórczości Mereżkowskiego koncepcje historiozoficzne i estetyczne (tj. zasadę kontrastu, dualizm i triadę, idee teologiczne i religijne itp.), wpływające na podkreślenie przez pisarza wybranych cech osobowości swoich bohaterów, sposób przedstawienia wydarzeń i argumentację wystąpienia pewnych faktów historycznych. Tak, jak to już zostało zasygnalizowane wyżej, podczas czytania wszystkich dzieł Mereżkowskiego należy mieć świadomość, że twórczość tego wybitnego przedstawiciela srebrnego wieku nigdy nie była „sztuką dla sztuki”, ale narzędziem przekazania światopoglądu i idei.

Struktura dramatu Mereżkowskiego opiera się na dwóch teoriach – tzw. doktrynie Trójcy (triady) i dualizmie (walce przeciwieństw). Historia świata, według Mereżkowskiego, przechodzi przez trzy stadia rozwoju: 1. pogaństwo z jego kultem ciała, 2. chrześcijaństwo z jego uśmierceniem ciała, 3. epokę Trzeciego Testamentu, czyli czas, w którym dokona się połączenie dwóch pierwiastków (ciała i ducha), a więc również chrześcijaństwa i pogaństwa⁵. Takie podejście pisarza do kwestii periodyzacji dziejów, potraktowanie procesu historycznego jako geometrycznej przestrzeni (kolejne epoki nie wynikają jedna z drugiej, paradoksalnie nie przedstawiają sobą części procesu linearnego, są jedynie własną syntezą lub nawet autonomicznymi przestrzeniami), doprowadziło do zaniku pojęcia „czasu” w historiozoficznej koncepcji Mereżkowskiego. Dla niego czas nie istnieje, a jeśli istnieje, jest on czymś umownym⁶.

Badacze twórczości pisarza podkreślają, że idea dowodząca istnienia triady w procesie historycznym nie była nowatorską koncepcją Mereżkowskiego.

Idea Trzeciego Testamentu została określona już w XII wieku przez włoskiego mędrca i zakonnika Joachima z Fiore (1132-1201), który rozdzielał historię na trzy etapy: 1) przeszłość – czasy Boga Ojca (stosunek Boga względem człowieka: „pan – niewolnik”), 2) terażniejszość – czasy Boga Syna (stosunek: „ojciec – dzieci”), 3) przyszłość – czasy

⁴ М. МАЛАШОНОК, Д. С. Мережковский, как автор, представитель романтической школы, и романтический герой, „Аналитика культурологии” 2008, nr 12, s. 2-3.

⁵ P.G. CHRISTENSEN, „Christ and Antichrist” as Historical Novel, „Modern Language Studies” 20(1990), nr 3, s. 73; C.H. BEDFORD, Dmitry Merezhkovsky, *The Third Testament and the Third Humanity*, „The Slavonic and East European Review” 42(1963), nr 98, s. 145.

⁶ Л. Пильд, Мережковский и Тургенев, „Русская литература” 1998, nr 1, s. 28.

Boga Ducha (miłość i bliskość) [...] Na trzecim etapie rozwoju historycznego zostanie ustanowiona „nowa religijna społeczność”⁷.

Chcąc podkreślić znaczenie swojej teorii, Mereżkowski związał ideę Trójcy z dialektyką, z prawem jedności (syntezy) i dualizmem, przy czym analogii dla walki przeciwieństw szukał w otaczającym go świecie⁸. Już współcześni pisarze i myśliciele zauważali to swoiste dążenie Mereżkowskiego do zsyntezowania rzeczywistości i szukania silnych antytez. Michaił Małaszonok w swoim artykule analizuje pogląd Nikołaja Bierdiajewa na temat koncepcji filozoficznych tego wybitnego autora srebrnego wieku:

Początkowa, w opinii Bierdiajewa, „niemożność religijnej syntezy antytez”, przekształca się w „mystyczne rozdwojenie”, które spodobało się [Mereżkowskiemu]: „Jemu podoba się to [...] pomieszanie obrazu Chrystusa i Antychrysta, ta niejasność w rozróżnieniu prawdziwego i fałszywego. Oblicza i maski, byty i niebyty. Tajemnica Mereżkowskiego zawiera się w tajemnicy rozdwojenia, rozdwojonych myśli, a nie tajemnicy syntezy czy tajemnicy triady”⁹.

Dramat historyczny *Carewicz Aleksy* jest bodaj najbardziej wyrazistym przykładem wykorzystania przez Mereżkowskiego teorii dualizmu i triady w swojej twórczości. Pisarz w omawianym tekście zestawia ze sobą dwa rodzaje rzeczywistości. Pierwsza ze wspomnianych odsyła nas do osoby Piotra, z którym związane są takie zjawiska i terminy, jak: Antychryst, Królestwo Bestii, Zachód, Petersburg, pogaństwo lub – według interpretacji niektórych badaczy – nowa Cerkiew. Druga rzeczywistość to świat Aleksego – zbawcy. Z nim łączą się: idea Trzeciego Testamentu, Rosja (lub naród rosyjski), Moskwa, staroobrzędowcy¹⁰. „Trójjedyny” charakter procesu historycznego związany jest u Mereżkowskiego z uniwersalną ideą wiecznej walki Chrystusa i Antychrysta, która szczególnie zaostreza się w kulminacyjnych, przełomowych momentach w hi-

⁷ М. МАЛАШОНОК, *Религиозная доктрина Д. С. Мережковского*, „Аналитика культурологии” 2010, nr 16, s. 1-2; ТЕНЗЕ, *Интерпретации троичного догмата в русской религиозной философии: Д. С. Мережковский*, „Аналитика культурологии” 2008, nr 12, s. 2-3; А. БОЧАРОВ, С. БУРКИН, *Актуальность изучения эсхатологического мышления как фактора исторического процесса и феномена исторического сознания*, „Вестн. Том. гос. ун-та” 2013, nr 371, s. 73.

⁸ М. МАЛАШОНОК, *Религиозная доктрина*, s. 1-2.

⁹ ТЕНЗЕ, *Интерпретации троичного догмата в русской религиозной философии...*, s. 4; zob. także: Н. БЕРДЯЕВ, *Новое христианство (Д.С. Мережковский)*, w: Д. МЕРЕЖКОВСКИЙ, *Pro et contra*, СПб. 2001, s. 346.

¹⁰ С. G. CHRISTENSEN, „*Christ and Antichrist*”, s. 68.

storii. Dusze głównych bohaterów tej swoistej gry przedstawiają sobą arenę walki chrześcijaństwa i pogaństwa. Mereżkowski podkreśla również przejście między trzema epokami. Ludzkość w czasach rządów Piotra Wielkiego przedstawia sobą drugi etap w historycznej koncepcji autora – Nowy Testament. Mereżkowski widzi historyczną drogę Rosji od Chrystusa *Пришедшего* do Chrystusa nowej ery – *Грядущего*, od państwowego gwałtu i wyzysku do społeczeństwa religijnego, „od władzy człowieczej do władzy Bożej”, przy czym „tylko społeczeństwo religijne jest w stanie zbawić Rosję”¹¹.

Kontrast widoczny jest u Mereżkowskiego szczególnie w sposobie przedstawienia bohaterów. Jak już zaznaczono, Piotr w dramacie *Carewicz Aleksy* jawi się jako uosobienie Antychrysta, czystego zła (pisarz nazywa Piotra Antychrystem-Bestią już w pierwszych zdaniach swojego utworu)¹². Wszyscy bohaterowie dramatu widzą w carze diabła, także wszystkie reformy Piotra w opinii społeczeństwa to przejaw działalności Antychrysta, plan nieczystych sił (s. 10, 18). Marta, żona Fiodora, jednego z poprzedników cara na tronie rosyjskim, porównuje Piotra z Niemcem, który przyniesie zagładę Rosji i nazywa go otwarcie samozwańcem (s. 21)¹³. Motyw cudzoziemca, doprowadzającego do upadku naród rosyjski, był ściśle związany z koncepcją Mereżkowskiego dotyczącą walki przeciwieństw (niemożliwe jest, aby „cudzoziemiec”, nieznający potrzeb narodu rosyjskiego, mógł go zbawić). Piotr to także ateista, chociaż oczywiście nie w dosłownym tego słowa znaczeniu (car w dramacie przecież często zwraca się w modlitwie do Boga), ale w bardziej symbolicznym kontekście – jest racjonalistą, bezwzględnie realizującym swoje plany, przedstawicielem zachodniej – obcej ortodoksji – cywilizacji. Aleksy wydaje się pełnym przeciwieństwem ojca. Niektórzy bohaterowie dramatu widzą w carewiczu zbawcę prawosławia i narodu rosyjskiego. Dokunin mówi o nim:

Och, carewiczu, dziecię ty krasne, słoneczko nasze cerkiewne, nadziejo rosyjska! Tobą świat cały chce się oświecić, tobą radują się ludzie bogobojni, po ziemi naszej rozproszeni. Jeśli nie ty, po Panu Bogu, kto nas wspomże?

(s. 13)

¹¹ О. ПЧЕЛИНА, *От «грядущего хама» к «Иисусу Неизвестному»*. Путь Д.С. Мережковского к божественному обществу, „ИСОМ”, 2013, nr 3, s. 177.

¹² D. MEREŻKOWSKI, *Carewicz Aleksy. Tragedja w 5 aktach*, przeł. z rękopisu W. Rogowicz, Warszawa 1921, s. 7.

¹³ Fiodor III Romanow, mąż Marty, umarł nie pozostawiając potomka ani następcy tronu w prostej linii. Carem został jego brat Iwan V Romanow, aczkolwiek w rzeczywistości państwem rządził Piotr – przyrodni brat Fiodora III i Iwana V, syn Aleksego Romanowa i jego drugiej żony. Z tego właśnie powodu Marta nazywa Piotra samozwańcem.

Aleksy czuje ciężar odpowiedzialności za własną ojczyznę, o czym świadczą wypowiedziane przez niego słowa: „Ludzie wszystkich stanów mówią o mnie, dopytują się i wciąż ubolewają nade mną, piją za moje zdrowie, zowiąc «nadzieją rosyjską»” (s. 56).

Co niezwykle istotne, w dramacie *Carewicz Aleksy* przeciwieństwa widoczne są także w duszach bohaterów. Mereżkowski słynął z tego, że przywiązywał wagę do rysu psychologicznego swoich bohaterów, nadawał im głębię, nawet jeśli były to postaci historyczne. Uważał, że każdemu z nich należy się indywidualna osobowość, nawet jeśli miałaby ona zostać wykreowana przez samego pisarza¹⁴. W powieści historycznej *Antychryst. Piotr i Aleksy* Mereżkowski starał się przedstawić jedynie określone cechy osobowości postaci – pozytywne lub negatywne. Idealnie charakteryzuje tę tendencję Arminie Małchaszjan na przykładzie osoby Piotra:

Piotr Wielki schodzi na dalszy plan a na scenę wychodzi Piotr-Antychryst, morderca rosyjskiej Cerkwi, kat, własnoręcznie ścinający głowy, praktycznie do śmierci męczący rodzonego syna, dla zabawy znęcający się nad ludem, rozpustnik, pijak i kłamca¹⁵.

Korekta krytycznego stosunku Mereżkowskiego do osoby Piotra Wielkiego poprzez lata dokonała się w znacznym stopniu za sprawą zmiany oceny postaci Piotra w środowiskach naukowych początków XX w. W wyniku tego, zupełnie inną postawę pisarza do czasów rządów Piotra Wielkiego zauważamy w dramacie *Carewicz Aleksy*. U Piotra i Aleksego można zaobserwować wewnętrzną walkę sumień, osobowości, cech charakteru. Piotr przedstawiony został jako ofiara tronu, człowiek niemogący udźwignąć odpowiedzialności swojego stanowiska. W czasie modlitwy zadaje wiele pytań Bogu:

[...] Panie: czemu nękaś sługę Twego i przecz nie znalazłem łaski przed oczyma Twemi? Dlaczego włożyłeś na mnie brzemię całego narodu tego? Czyżem nosił w łonie swem cały naród ten i czyż ja go zrodziłem, iż mówisz mi: nieś go na rękach swoich, jako piastunka nosi dziecię, do ziemi, którą obiecałem? Ja sam jeden nie mogę nieść całego narodu tego, bowiem ciężki on dla mnie. Kiedy tak czynisz ze mną, to raczej zбайдź mnie żywota, Panie!

(s. 81)

¹⁴ C. HART, *Time Transmuted*, s. 189.

¹⁵ А. МАЛХАСЯН, *Художественная концептуализация*, s. 4.

Piotr, czytając Biblię, objaśnia motywy swojego działania. Nie mogąc znaleźć wyjścia z przeklętej rzeczywistości, próbuje usprawiedliwić zabójstwo swojego syna, porównując swój los z życiem biblijnego Abrahama, któremu Bóg polecił zabicie własnego syna Izaaka (s. 81-81, 122). Jest to jeden z przejawów tzw. religijnej interpretacji historii przez Mereżkowskiego, z którą też silnie związana jest idea providencjalizmu. Przy czym należy pamiętać, że Mereżkowskiemu znacznie bliższy był szerszy w swym znaczeniu providencjalizm Awwakuma aniżeli klasyczna teoria św. Augustyna. Protopop Awwakum rozumiał poprzez Bożą Opatrzność wszystkie przejawy woli Boga, zmierzające do ugruntowania w człowieku wiary, doprowadzenia do duchowej przemiany (szczególnie na drodze dobrowolnego przyjęcia cierpienia)¹⁶.

Carewicz Aleksy jest równie niejednoznaczny postacią co jego ojciec. Młody następca Piotra w wizji pisarza nie jest jedynie ofiarą brutalnego cara, zbawcą rosyjskiego narodu, wprost przeciwnie – Mereżkowski wskazuje na jego dwulicowość, słabość, przejawiającą się w niemożności zwalczania lub stłumienia pożądania i nieczystych pragnień. Nałożnica Aleksego mówi:

Ojciec – zwierz duży, a ty – mały: zwierz zwierzaka i zeżre. [...] Dobrze też monarcha zrobił, że dziedzictwo ci odebrał. Gdzie takiemu panować! Idź między djaki, za grzechy się kajać! Żonę na śmierć zdręczył, dzieci porzucił, z dziewczką się sparzył, odczepić się nie może.

(s. 75)

Mereżkowski zauważa, niezależnie od swojej określonej koncepcji historyzoficznej, że żaden bohater historyczny nie może mieć tylko pozytywnych lub negatywnych cech. Świadczy to o szacunku Mereżkowskiego dla prawdy historycznej i dążeniu do przedstawienia wydarzeń historycznych zgodnie z istniejącymi przekazami historycznymi. Jest to szczególnie widoczne, gdy przeanalizujemy ewolucję poglądów autora w okresie piętnastu lat (od *Antychrysta. Piotra i Aleksego* do *Carewicza Aleksego*).

Świat epoki piotrowej jest w oczach pisarza światem walki Królestwa Bestii i załączków nowej społeczno-religijnej rzeczywistości – Trzeciego Testamentu. Mereżkowski uważał, że – w ideologicznym planie – XX w. powinien okazać się okresem przemian, Trzecim Testamentem, aczkolwiek pierwsze społeczno-religijne zmiany – według pisarza – mógł już przynieść początek

¹⁶ Р. АТОРИН, *Провиденциализм как религиозно-мировоззренческий ориентир протопопа Аввакума в оценке им церковной реформы XVII века*, „Научные ведомости БелГУ. Серия: Философия. Социология. Право” 2009, nr 9, s. 159.

XVIII w.¹⁷ Mereżkowski dostrzega w historii kilka punktów przełomowych, które mogłyby przybliżyć człowieka do nowej rzeczywistości lub na odwrót – oddalić go od niej. Takim momentem w historii było na pewno oczekiwanie rewolucji religijnej¹⁸, swoistej Apokalipsy, zbawienia Cerkwi prawosławnej i narodu rosyjskiego za sprawą Aleksego w czasach panowania Piotra Wielkiego. Zgodnie z koncepcją Mereżkowskiego,

[...] wyjście świata ze stanu apokaliptycznego zawiera się w odejściu w tym samym stopniu od zasad zarówno „bogoczołwieczeństwa”, jak i „człowiekobóstwa”, wyrażonych kolejno w: ucisku samodzierżawia i prawosławia, i w rewolucyjnym terrorze [skierowanym] w stronę wolnej jednostki. Poprzez zburzenie królestwa przemocy i ugruntowanie królestwa wolności prowadzi droga ze świata Antychrysta do świata Chrystusa¹⁹.

Zamach na Piotra, oczywiście w ostateczności niezrealizowany, w opinii Mereżkowskiego był próbą zmiany tego świata. To właśnie od rosyjskiego narodu powinna rozpocząć się rewolucja religijna. Pisarz uważał, że tylko naród znajdujący się pod niemożliwym do zniesienia uciskiem może podjąć decyzję o zmianie świata i stanie się początkiem nowego porządku. Idealną charakterystykę Rosji i rosyjskiego narodu daje w dramacie Blumientrost:

Przeklęty kraj! Przeklęty naród! Wspomni waćpan moje słowa: w Rosji kiedyś skończy się wszystko strasznym buntem i samowładztwo runie, gdyż miliony wołają do Boga o pomstę na cara. [...] Wielkość Rosji to zguba Europy, nowa barbarja. Zda się, zresztą, że wódka i brzydka choroba – dwa bicze, zesłane przez samą Opatrzność dla wybawienia świata od tego nieszczęścia. Tak, ktoś kogoś niechybnie musi pożreć: albo my – ich, albo oni – nas.

(s. 96-97)

Małazonok uważa, że prawosławie nie mogło do końca ukształtować duszy rosyjskiego narodu, w którym zachował się silny tzw. pierwiastek dionizyjski. Skłonność do chaosu, potrafiąca niweczyć osiągnięcia cywilizacji

¹⁷ М. МАЛАШОНОК, *Литературные истоки русской революции: версия Д.С. Мережковского*, „Аналитика культурологии” 2008, nr 11, s. 2-3.

¹⁸ Dla Mereżkowskiego rewolucja była religijną przemianą. Pisarz chciał „zrewolucjonizować” religię, „złączyć w jedno trzy pojęcia – naród, religię i ewolucję. Przyszłość Rosji widział w jedności ruchu religijnego i rewolucyjnego”. Co niezwykle ważne, odrzucał on realną rewolucję na korzyść tej religijnej, która miała za zadanie doprowadzić do duchowego odrodzenia świata i człowieczeństwa; А. МАЛХАСЯН, *Художественная концептуализация*, s. 2.

¹⁹ М. МАЛАШОНОК, *Литературные истоки русской революции*, s. 3.

rosyjskiej, zawsze pozostawała poważnym problemem w tamtejszej kulturze²⁰. Cechą charakterystyczną wielowiekowej historii Rosji było swoiste rozdarcie między narodem a inteligencją, którego źródeł możemy upatrywać w czasach Piotra Wielkiego. Rozdarcie to idealnie odzwierciedla mający miejsce na przełomie XIX i XX w. utopijny dyskurs, w którym zderzały się zachodnie tendencje i ideały oraz nacjonalne utopie, oparte na tradycjach patriarchy i prawosławia. To właśnie wśród symbolistów rosyjskich, przesiąkniętych mistycyzmem i ideałami chrześcijańskimi, rodzi się przeświadczenie o możliwości zjednoczenia całego narodu rosyjskiego przeciwko despotyzmowi²¹. W opinii Władimira Sołowjowa, którego teorie znał i popierał Mereżkowski, podstawowym zadaniem zjednoczonego rosyjskiego narodu powinno stać się zbudowanie Królestwa Bożego na ziemi. Sołowjow podkreśla dodatkowo wyjątkowość tegoż narodu na tle innych, gdyż tylko rosyjska nacja wyposażona jest w „moralne doświadczenie” i jest w stanie dać nadzieję innym narodom na zbawienie²².

W dramacie przewodnikiem rosyjskiego narodu do nowego świata jest Aleksy. Jawi się on w oczach swoich zwolenników jako nadzieja Cerkwi i chrześcijaństwa, aczkolwiek sam carewicz zdaje sobie sprawę ze swej słabości: „Dosyć znosiłem – więcej nie mogę. Niechby tylko za siebie, ale za państwo, za kościół, za cały naród chrześcijański jakże to znosić cierpienie?” (s. 18). Młody carewicz przyjmuje jednak na siebie rolę męczennika, czego potwierdzeniem mogą być wypowiedziane w czasie kaźni słowa: „A jak będziecie w krajach niemieckich, powiedzcie tam, że carewicz Aleksy Piotrowicz umarł za Rosję. Powiecie?” (s. 118). Zachowanie Aleksego podobne jest ofierze Jezusa Chrystusa. Można przypuszczać, że w swojej koncepcji historycznej Mereżkowski dopuszczał istnienie u Aleksego możliwości wyjścia z tego położenia. Mógł on zwyczajnie pokajać się przed ojcem, zrzec się prawa do tronu carskiego i spędzić resztę życia w klasztorze. Takiego wyboru nie zauważamy jednak u Piotra. Mereżkowski podkreśla tę patową sytuację słowami cara: „Przysięgę złamać, śmiercią ukarać – zgubić siebie! Przysięgi dochować, przebaczyć – zgubić Rosję?” (s. 82). Należy pamiętać, że w prawosławnej odmianie prowidencjalizmu koncepcja woli Bożej dotyczyła zwykle

²⁰ *Интерпретации троичного догмата в русской религиозной философии*, s. 1.

²¹ О. АЛЕКСАНДРОВНА, *Эволюция идей А. В. Луначарского от театральной утопии к обоснованию социализма*, „Вестник ВолГУ. Серия 8: Литературоведение. Журналистика” 2013, nr 12, s. 41.

²² Д. РЕПИН, *Русская религиозная идея в контексте национального вопроса*, „Известия ТулГУ. Гуманитарные науки” 2012, nr 2, s. 54-55, 57, 60.

narodów i państw, a nie – tak jak to miało miejsce w zachodnim chrześcijaństwie – człowieka²³. Dla Mereżkowskiego jednak car to państwo, jeden nierozzerwalny byt. W jednym ze swoich utworów badawczych *Tolstoj i Dostojewski* pisarz wyjaśnia swój punkt widzenia:

Wydaje się, że w dziejach wszystkich ludzkich przestępstw nie było tak, jeśli nie oburzającego, to poruszającego sumienie zabójstwa, jakim było zabójstwo carewicza Aleksego. Najgorszym w nim [...] nie jest niewątpliwa słuszność [tego postępu], czy niewinność mordercy syna [...]. Mamy tu znacznie bardziej dramatyczną kwestię: co jeśli Piotr powinien był tak uczynić? [...] Bo właśnie Piotr w rzeczywistości [...] nigdy nie potrafił oddzielić siebie od Rosji, on uważał, że jest Rosją, kochał ją [...] bardziej niż samego siebie²⁴.

Mereżkowski podkreśla ten brak wyjścia z sytuacji sceną ostatniej rozmowy syna z ojcem, kiedy to losy Piotra i Aleksego łączą się w jedną tragedię. To nie tylko dramat i nieszczęście historycznego bohatera, jednostki procesu historycznego, to także tragedia konkretnych osobowości – ojca i syna. Mereżkowski nie mógł znać osobistych relacji Piotra i Aleksego, tym bardziej nie mógł wiedzieć, czy był Piotr przed kaźnią syna w jego celi i jak wyglądało to spotkanie. W dokumentach nie zachowały się żadne świadectwa mówiące o tym, że Piotr własnoręcznie dobił syna w katowni²⁵, jednak – według relacji historyków – car bardzo często bywał w lochach i uczestniczył w przesłuchaniach oskarżonych. Co jednak niezwykle istotne, pisarz w powieści *Antychryst. Piotr i Aleksey* uważał, że Piotr nie mógł nie uczestniczyć w przesłuchaniach carewicza. W wizji autora po własnoręcznych carskich torturach syn umiera, nawet nie otrzymawszy prawa do przyjęcia ostatniej komunii. Podobnie w czasie pogrzebu nie dopełniono podstawowych wymogów chrześcijańskiego obrządku (o pochówku godnym carskiego syna nawet nie mogło być mowy)²⁶. W dramacie *Carewicz Aleksey* Mereżkowski zmienia swoją dotychczasową koncepcję. Spotkanie ojca i syna otrzymuje niezwykle intymny, czuły charakter i okazuje się swoistym pożegnaniem dwóch bliskich sobie ludzi (s. 113-114). Oczywiście, scena ta w całości została podporządkowana teorii Mereżkowskiego dotyczącej niezmienności i tragiczności losów tych dwóch bohaterów historycznych. Konflikt Aleksego i Piotra ma fundamentalny cha-

²³ Е. ДУТЧАК, *Христианская историко-эсхатологическая легенда и особенности ее восприятия традиционным сознанием*, „Вестн. Том. гос. ун-та” 2007, nr 300-01, s. 92.

²⁴ Сут. за: Е. АНДРУЩЕНКО, *Безнадежный плач о Боге*, s. 24-25.

²⁵ P.G. CHRISTENSEN, „*Christ and Antichrist*”, s. 71.

²⁶ А. МАЛХАСЯН, *Художественная концептуализация*, s. 6.

rakter, racje obu z nich nie mogą zostać pogodzone w jednej rzeczywistości. W interpretacji Petera G. Christensena znajduje to swoją analogię w religijno-historiozoficznej koncepcji Mereżkowskiego, gdzie niemożliwe jest połączenie Wieku Ojca i Wieku Syna (Starego i Nowego Testamentu). Takie zjednoczenie ideałów obu epok może nastąpić wyłącznie w idealnej, utopijnej rzeczywistości Trzeciego Testamentu²⁷. Scena pożegnania Aleksego i Piotra nie ma wartości czysto historycznej, aczkolwiek jest momentem przełomowym dramatu z punktu widzenia koncepcji historiozoficznej, jak również estetycznej. Młody carewicz ulega przemianie ze słabego, wystraszonego człowieka w śmiałego proroka przyszłych nieszczęść, które miały dotknąć dynastię Romanowów²⁸. Śmierć Aleksego pociąga za sobą szereg wydarzeń, wpływających na życie następnych pokoleń carskiej rodziny. Aleksey przeklina Piotra:

Krew syna, carską krew ty pierwszy na szafocie przelejesz, i padnie ta krew z głowy na głowę, do ostatnich carów, i zginie cały ród nasz we krwi... [...] Zabij, a prawdę znaj: ukarze Bóg Rosję za ciebie, łotrze, bestjo krwawa, antychryście!

(s. 94)

Tymi samymi słowami kończy utwór Piotr, dodając znacząco: „Krew jego na mnie, na mnie jedynie! Pokaraj mnie, Boże, – zmiłuj się, zmiłuj się, zmiłuj się nad Rosją!” (s. 122). W opinii pisarza, śmierć Aleksego jest początkiem „rzeki krwi” przelanej wśród dynastii Romanowów. Mereżkowski nie dopuszczał w swojej koncepcji historiozoficznej istnienia zjawiska przypadkowości (indeterminizmu). Jak zaznacza Władysław Powilajtis:

[...] on w ogóle odnosił się do niej z podejrzliwością i ze wszystkich sił starał się od niej uchronić. Czas i przypadek są tym, czemu wypowiedział on wojnę, tym, co stopniowo eliminował z historycznego życia, a więc i życia wszystkich tych, którzy tę historię tworzyli – z życia każdego człowieka z osobna²⁹.

Istnieje jednak w historiozoficznej koncepcji Mereżkowskiego częściej poruszana przez autora (szczególnie w artykułach krytycznych i publicystyce) teoria, odnosząca się do epoki rządów Piotra i przeklęcia tronu carskiego. Mereżkowski był przekonany o mającym miejsce właśnie w epoce Piotra Wielkiego historycznie uwarunkowanym, ale zgubnym dla prawosławia podpo-

²⁷ P.G. CHRISTENSEN, *Christ and Antichrist*, s. 73-74.

²⁸ А. МАЛХАСЯН, *Художественная концептуализация*, s. 6.

²⁹ В. ПОВИЛАЙТИС, *Историософия Д.С. Мережковского. В плену мифа*, „Слово.ру: Балтийский Акцент” 2011, nr 3-4, s. 192.

rządkowaniu sobie Cerkwi prawosławnej przez samowładcę³⁰. Przyczyna tragicznego położenia wszystkich rosyjskich carów – następców Piotra – zawiera się w tym, że samodzierżawca zajmuje „miejsce przeklęte” – tron carski, usurpując sobie władzę przynależącą według prawa tylko Bogu³¹. Jak zaznacza Jelena Andruszczenko:

[...] każdy wstępujący na tron samodzierżawca na nowo łączy władzę ziemską i boską w swoich rękach. Nie rozwiązując tak istotnej dla narodu, „chłopstwa-chrześcijaństwa” kwestii agrarnej, okazuje się nowym samozwańcem. I nawet jeśli jego wstąpienie na tron odbyłoby się nie w wyniku dziedziczenia, a z woli narodu, to czy wybór ten jest zgodny z wolą Bożą, skoro nawet namaszczenie na cara dokonuje się jego rękoma, jako głowy Cerkwi. [...] pod względem nie tylko historycznym, ale również mistycznym, każdy samodzierżawca jest samozwańcem³².

Mereżkowski, przyjmując taką interpretację dziejów, odchodzi od providencjalistycznej koncepcji Awwakuma, według której, to nie osoba cara jest przyczyną negatywnych zmian, zachodzących w Cerkwi prawosławnej, a „duch Antychrysta”, będący realizatorem biblijnych proroctw. Każde wydarzenie mające swoje miejsce w Cerkwi jest więc – według interpretacji Awwakuma – przejawem realizacji woli Boga na ziemi³³.

Kwestia roli prawosławia w drodze do społeczeństwa religijnego jest centralną kwestią w historycznej koncepcji Mereżkowskiego. Jest to czymś oczywistym i naturalnym, jeśli założymy, że Cerkiew – niezależnie czy rozumiana jako instytucja religijna czy też rodzaj społeczności – powinna być nosicielem wszystkich tych wartości potrzebnych do wprowadzenia niezbędnych przemian religijno-społecznych. Aczkolwiek Cerkiew rosyjska w opinii Mereżkowskiego od czasów Piotra Wielkiego nie była zdolna poprowadzić za sobą społeczeństwa, była jedynie narzędziem w rękach aparatu państwowego³⁴. W zamian – jak podkreśla Andruszczenko – „[...] rosyjska państwowość stopniowo traciła swoje religijne przymioty [...] W niej, jak mówi Mereżkowski, «nie ma już żadnych ideałów, a [nawet] pozostał sprzeciw wobec jakichkolwiek idea-

³⁰ Е. Андрущенко, *Безнадежный плач о Боге*, s. 20; Д. МЕРЕЖКОВСКИЙ, *Теперь или никогда*, w: *Больная Россия*, Ленинград 1991, s. 46-91; Е. Андрущенко, *Комментарии к драме Царевич Алексей*, s. 738.

³¹ Е. Андрущенко, *Письмо в бутылке. Драма «Павел I» и «Будет радость» в творческом мире Д. С. Мережковского*, „Вопросы литературы” 2000, nr 3, s. 224.

³² ТАЖ, *Безнадежный плач о Боге*, s. 15.

³³ Р. АТОРИН, *Провиденциализм*, s. 156-157.

³⁴ Е. Андрущенко, *Безнадежный плач о Боге*, s. 21.

łów religijnych»³⁵. W artykule *Teraz lub nigdy* porusza Mereżkowski problem relacji pomiędzy Cerkwią a państwem, gdzie bezsilność Piotra, zmuszonego stracić własnego syna, żeby ocalić państwo, była właśnie jednym z przykładów tragicznego losu każdego samowładcy, uzurpującego sobie władzę najwyższą, przynależącą jedynie Bogu³⁶. Bezradność Piotra i brak możliwości odwrócenia losów jednostki w historii są ściśle związane z przekonaniem Mereżkowskiego o możliwości interpretacji „życia i śmierci” imperiów, a także poszczególnych jednostek, wyłącznie *post factum*³⁷.

Motyw przeklęcia carskiego tronu jest swoistym elementem stylu pisarza, który w omawianym okresie (1917-1919) znajdował się pod silnym wpływem mistycyzmu. Oprócz tego w utworze Mereżkowskiego możemy zaobserwować występowanie prorocत्व (szczególnie biblijnych), różnego rodzaju widzeń i sennych wizji. Szczególnie prorocत्व w dramacie *Carewicz Aleksy* są istotnym punktem nie tylko akcji, ale przede wszystkim głównym elementem historiozoficznej koncepcji Mereżkowskiego. Objasniają one przyczyny i znaczenie wydarzeń, determinują los bohaterów. Przy czym należy pamiętać, że nie jest to jednak przejaw klasycznie rozumianego determinizmu przyczynowego, gdyż pod zasadę determinizmu nie podpadają zdarzenia uznane w filozofii religijnej za zależne od stałego działania czynników supranaturalnych. Należałoby to rozumieć zdecydowanie w kontekście prowidencjalizmu lub interpretacji teologicznej. Zwolennicy Aleksego wyjaśniają prawo do tronu, przynależące carewiczowi, wykorzystując przepowiednie jurodiwego (co istotne, na Rusi „szaleństwo dla Boga” było w większości przypadków formą protestu przeciwko władzy³⁸) lub profetyczne widzenia matki Aleksego (s. 16). W innych fragmentach dramatu Mereżkowski świadomie wykorzystał biblijny obraz Nabuchodonozora, charakteryzując osobę Piotra. Nabuchodonozor był starożytnym władcą, za rządów którego Babilon osiągnął apogeum rozkwitu i bogactwa. Jednak za pychę został on ukarany przez Boga, który pozbawił go rozumu i zamienił w woła. Bestią stał się również Piotr (oczywiście symbolicznie). Według słów Aleksego, doprowadzić miało to do zguby Rosji:

Tak oto i on. „Wielki, prawią, wielki jest monarcha”. A w czym jego wielkość? Tyrańskim sposobem panuje. Toporem i knutem oświeca. Na knucie daleko nie zajedziesz.

³⁵ Tamże, s. 23.

³⁶ Д. МЕРЕЖКОВСКИЙ, *Теперь или никогда*, s. 55.

³⁷ P.G. CHRISTENSEN, „*Christ and Antichrist*”, s. 73.

³⁸ В. ДОЛГОВ, *Юродство веры: историко-культурный аспект старообрядчества*, „Русин” 2007, nr 4, s. 151.

[...] Wciąż ci szuka spisków, buntów. A tego nie widzi, że pierwszy buntownik on sam jest. [...] Ilu ludzi na śmierć wydał, ile krwi przelał! A złodziejstwo nie zmniejsza się. Sumienie się od tego w ludziach nie zrodziło. Zaś krew nie woda – o pomstę woła. Rychło, rychło spadnie gniew Boży na Rosję, i jak nastanie wojna domowa, wtedy to obaczą wszyscy: taka rozpęta się zawierucha, takie głów ścinanie, że słycać jeno będzie: ciach – ciach – ciach...

(s. 18)

Należy pamiętać, że istnieje silny związek pomiędzy wystąpieniem szeroko rozumianego kryzysu w państwie (politycznego, ekonomicznego itp.) a wzrostem zainteresowania teoriami eschatologicznymi w społeczeństwie. Jest to przejaw naturalnego dążenia człowieka do poznania przyczyn mających miejsce zjawisk. W wypadku eschatologicznego punktu widzenia mamy do czynienia z tzw. profetyczną analizą dziejów, która zakłada, że przyszłość społeczności jest zdeterminowana grzechami i błędami przeszłości³⁹. Przy czym w dramacie Mereżkowskiego to nie tylko Aleksy jest prorokiem przyszłych zmian. Marta dopełnia wypowiedź carewicza słowami Jana Ewangelisty i przepowiada przyszłość umęczonego narodu rosyjskiego⁴⁰. Żona cara Fiodora jest głównym interpretatorem Apokalipsy św. Jana. Dzięki swojemu „szaleństwu dla Boga” łączy dwa plany: metafizyczny i realny, Boży i człowieczy. To właśnie Marta widzi realizację proroctwa św. Jana w osobie Piotra Wielkiego:

Nie rozumiesz? Zaliś przepomniał, co u Efraima w księdze o wtórem przyjściu napisano: „W imię Szymona-Piotra ma przyjść pełen pychy książę świata tego – Antychryst”. Słyszysz? Imię jego – Piotr. On-ci to właśnie jest: Antychryst. Piotr-Antychryst!

(s. 25)

Zainteresowanie Mereżkowskiego eschatologicznym wyjaśnieniem wydarzeń w historii związane było z kryzysowym charakterem przełomu XIX i XX w. Warto mieć na uwadze, że zarówno powieść historyczna, jak i dramat powstały w przełomowych momentach historii (1906, 1917 r.).

Dla Mereżkowskiego proces historyczny to łańcuch wydarzeń mających swoje nadnaturalne determinanty. W koncepcji historiozoficznej pisarza, ukazanej na kartach dramatu historycznego *Carewicz Aleksy*, los pojedynczego człowieka, jednostki procesu historycznego w żadnym wypadku nie wpływa

³⁹ А. БОЧАРОВ, С. БУРКИН, *Актуальность изучения эсхатологического*, s. 76; Д. ШЕЛУДЧЕНКО, *Утопия и эсхатология: два типа философского предвидения*, „Известия ТПУ” 2013, nr 6, s. 107.

⁴⁰ Е. АНДРУЩЕНКО, *Комментарии к драме «Царевич Алексей»*, s. 736.

na bieg historii. To prawda, że Aleksy i Piotr mają możliwość wyboru, aczkolwiek nie jest on w stanie zmienić niczego zarówno w ich osobistym życiu, jak i w szerszej perspektywie dziejowej. Ta mistyczna podstawa procesu historycznego, łączenie przez Mereżkowskiego w jednej przestrzeni prywatnej i uniwersalnej tragedii, świadczy tylko o kosmicznej skali ukazanego konfliktu⁴¹. Mereżkowski na przykładzie Piotra i Aleksego chciał pokazać uniwersalną walkę przeciwieństw, dwóch światów, indywidualności, ale także swoistą koncepcję o przechodzeniu ludzkiej cywilizacji przez różne formy rozwoju. Co niezwykle istotne, formy te nie były związane z rozwojem technologii, ustroju politycznego itp., ale z udoskonaleniem społeczeństwa w sensie duchowym, budową nowej religijnej społeczności. Dramat *Carewicz Aleksy* to także przedstawienie tragizmu ludzkiego życia, przeklęcia losu jednostki w wyniku grzesznego postępowania.

BIBLIOGRAFIA

- MEREŻKOWSKI D.: *Carewicz Aleksy*. Tragedja w 5 aktach, przeł. z rękopisu W. Rogowicz, Warszawa 1921.
- АНДРУЩЕНКО Е.: Комментарии к драме „Царевич Алексей”, в: *Дмитрий Мережковский. Драматургия*, Томск 2000, с. 733-740.
- АНДРУЩЕНКО Е.: Письмо в бутылке. Драма «Павел I» и «Будет радость» в творческом мире Д. С. Мережковского, „Вопросы литературы” 2000, № 3, с. 211-236.
- АЛЕКСАНДРОВНА О.: Эволюция идей А. В. Луначарского от театральной утопии к обоснованию соцреализма, „Вестник ВолГУ. Серия 8: Литературоведение. Журналистика” 2013, № 12, с. 41-52.
- АТОРИН Р.: Провиденциализм как религиозно-мировоззренческий ориентир протопопа Аввакума в оценке им церковной реформы XVII века, „Научные ведомости БелГУ. Серия: Философия. Социология. Право” 2009, № 9, с. 154-159.
- БОЧАРОВ А., БУРКИН С.: Актуальность изучения эсхатологического мышления как фактора исторического процесса и феномена исторического сознания, „Вестн. Том. гос. ун-та” 2013, № 371, с. 72-79.
- ДОЛГОВ В.: Юродство веры: историко-культурный аспект старообрядчества, „Русин” 2007, № 4, с. 150-154.
- ДУТЧАК Е.: Христианская историко-эсхатологическая легенда и особенности ее восприятия традиционным сознанием, „Вестн. Том. гос. ун-та” 2007, № 300-1, с. 91-94.
- МАЛАШОНОК М.: Д. С. Мережковский, как автор, представитель романтической школы, и романтический герой, „Аналитика культурологии” 2008, № 12, с. 1-6.

⁴¹ ТАЖ, *Безнадежный плач о Боге*, с. 26.

- МАЛАШОНОК М.: Интерпретации троичного догмата в русской религиозной философии: Д. С. Мережковский, „Аналитика культурологии” 2008, № 12, с. 1-4.
- МАЛАШОНОК М.: Литературные истоки русской революции: версия Д. С. Мережковского, „Аналитика культурологии” 2008, № 11, с. 1-6.
- МАЛАШОНОК М.: Религиозная доктрина Д. С. Мережковского, „Аналитика культурологии” 2010, № 16, с. 1-2.
- МАЛАШОНОК М.: Христианский гуманизм в понимании Д. С. Мережковского, „Аналитика культурологии” 2008, № 10, с. 1-4.
- МАЛХАСЯН А.: Художественная концептуализация Петра I и царевича Алексея в романе Д. С. Мережковского «Петр и Алексей», „Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: филология и искусствоведение” 2013, № 2, с. 1-7.
- ПАВЛЕНКО Н.: Царевич Алексей, Москва 2008.
- ПЕРОВА Е.: Несть бо власть еще не от Бога, w: *Время власти: Перекрестки истории*, Москва 2008, с. 169-261.
- ПОВИЛАЙТИС В.: Проблема рациональности истории в философии русского зарубежья 20-50-х XX годов века, „Вестник БФУ им. И. Канта” 2011, № 6, с. 34-42.
- ПОВИЛАЙТИС В.: Историсофия Д. С. Мережковского. В плену мифа, „Слово.ру: Балтийский Акцент” 2011, № 3-4, с. 187-194.
- ПЧЕЛИНА О.: От „грядущего хама” к „Иисусу Неизвестному”. Путь Д. С. Мережковского к божественному обществу, „ИСОМ” 2013, № 3, с. 176-178.
- РЕПИН Д.: Русская религиозная идея в контексте национального вопроса, „Известия ТулГУ. Гуманитарные науки” 2012, № 2, с. 53-62.
- ШЕЛУДЧЕНКО Д.: Утопия и эсхатология: два типа философского предвидения, „Известия ТПУ” 2013, № 6, с. 104-109.
- BEDFORD C. H.: Dmitry Merezhkovsky. The Third Testament and the Third Humanity, “The Slavonic and East European Review” 42(1963), No 98, p. 144-160.
- CHRISTENSEN P. G.: “Christ and Antichrist” as Historical Novel, “Modern Language Studies” 20(1990), No 3, p. 67-77.
- HART P.: Time Transmuted: Merezhkovskij and Brjusov's Historical Novels, “The Slavic and East European Journal” 31(1987), No 2, p. 187-201.

OBRAZ ROSJI W UJĘCIU PISARZY ROSYJSKIEJ ZAGRANICY
 „PIERWSZEJ FALI”
 (NA MATERIALE TEKSTÓW ESEISTYCZNYCH)

Streszczenie

W artykule poddano analizie teorię D. Merezkowskiego, dotyczącą losu jednostki i czynników nadnaturalnych wpływających na życie podmiotów procesu historycznego (determinanty i niezmiennosc losu człowieka). Omówiono również koncepcje historiozoficzne i estetyczne, ściśle powiązane z pojęciem „dziejowości”: teorię dualizmu (uniwersalna walka przeciwnieństw) i świata triady (historia rozumiana jako trzyetapowy proces: Stary, Nowy i Trzeci

Testament). W artykule przeanalizowano również motyw rewolucji religijnej, postrzeganej przez pisarza jako przełomowy moment w dziejach ludzkości.

МЕЖДУ КОНЦЕПЦИЯМИ ДЕТЕРМИНИЗМА И ПРОВИДЕНЦИАЛИЗМА.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА ДРАМЫ ДМИТРИЯ МЕРЕЖКОВСКОГО
ЦАРЕВИЧ АЛЕКСЕЙ

Резюме

Предметом статьи является анализ концепции Д. Мережковского, касающейся судьбы личности в истории и сверхъестественных факторов, влияющих на жизнь субъектов исторического процесса (детерминанты и инвариантность судьбы человека). Посвящается также внимание историософским и эстетическим концепциям Д. Мережковского, связанным с понятием „историчности”: теории дуализма (универсальная борьба противоположностей), триады (история - триединный процесс развития: Ветхий, Новый и Третий Заветы). В статье также обсуждается мотив религиозной революции, понимаемой писателем как переломный момент в истории человечества.

BETWEEN DETERMINISM AND PROVIDENTIALISM.
A HISTORICAL PERSPECTIVE IN DMITRY MEREZHKOVSKY'S DRAMA
TSAREVICH ALEXEI

Summary

The article focused attention on the analysis of Merezhkovsky's theory about fate of the people and natural factor and his effect on the life these people – subjects of historical process (determinants and invariance of fate of the people). Discussed also historiosophical and esthetic concepts – connected with historical process: theory of dualism, Triad's world, ideas The New and The Third Testaments. This article contains analysis the motif of religious revolution as a crucial moment in the history.

Ключевые слова: Мережковский, историческая перспектива, дуализм, триада, детерминизм, провиденциализм.

Słowa kluczowe: Mereżkowski, perspektywa historyczna, dualizm, triada, determinizm, prowidencjalizm.

Key words: Merezhkovsky, a historical perspective, dualism, Triad, determinism, providentialism.